

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه فلسفه اسلامی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش: فلسفه و حکمت اسلامی

عنوان:

فلسفه اخلاق از دیدگاه ابن سینا و سارتر

استاد راهنما:

دکتر محمد اکوان

استاد مشاور:

دکتر مهدی نجفی افرا

پژوهشگر:

نرجس تفرشی

زمستان ۱۳۸۸

پاس یکران پروردگار یکتا را که هستی مان بخشید و به طریق علم و دانش را بنمونمان شد.

و به همیشگی رهروان علم و دانش متفکرمان نمود.

و با شکر فراوان از اساتید گرامی جناب آقای دکتر اکوان، جناب آقای دکتر نخعی و جناب آقای دکتر افشار که قطعا بدون مساعدت و راهنمایی های ایشان این

پروژه به نتیجه مطلوب نمی رسید.

بر یاد مادرم آنکه آفتاب مهرش در آستانه قلم، همچنان پابرجاست و هرگز غروب نخواهد کرد... .

تقدیم به همسرم به پاس قدردانی از قلبی آکنده از عشق و معرفت که محطی سرشار از سلامت و امنیت و آرامش و آسایش برای من فراهم

آورد... .

و تقدیم به دختران عزیزم که آسایش آنان آرامش من است... .

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب نرجس نفرشی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجویی ۸۴۰۰۷۸۱۸۰۰ در رشته فلسفه و حکمت اسلامی که در تاریخ ۱۳۸۸/۱۱/۲۱ از پایان نامه خود تحت عنوان: فلسفه اخلاق از دیدگاه ابن سینا و سارتر

با کسب نمره ۱۶/۵ و درجه خوب دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم :

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در موارد که دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام .

۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است .

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هر گونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم .

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت .

نام و نام خانوادگی :

تاریخ و امضا

بسمه تعالی

در تاریخ ۱۳۸۸/۱۱/۲۱

دانشجوی کارشناسی ارشد آقای /خانم نرجس تفرشی از پایان نامه ی خود

دفاع نموده و بانمره ۱۶/۵ بحروف شانزده و نیم و با درجه خوب

مورد تصویب قرار گرفت .

امضا استاد راهنما

بسمه تعالی	
دانشکده ادبیات و علوم انسانی	
کد واحد : ۱۰۱	کد شناسایی پایان نامه : ۱۰۱۲۰۴۱۰۸۶۱۰۰۶
عنوان پایان نامه : فلسفه اخلاق از دیدگاه ابن سینا و سارتر	
نام و نام خانوادگی دانشجو: نرجس تفرشی	تاریخ شروع پایان نامه : ۸۵/۳/۱
شماره دانشجویی : ۸۴۰۰۷۸۱۸	تاریخ اتمام پایان نامه : ۸۸/۱۱/۲۱
رشته تحصیلی : فلسفه و حکمت اسلامی	
استاد / استادان راهنما : دکتر محمد اکوان	استاد مشاور: دکتر مهدی نجفی افرا
چکیده پایان نامه :	
<p>در این تحقیق سعی شده است، نظرات و دیدگاه های دو فیلسوف و دو متفکر تاثیر گذار در مورد فلسفه اخلاق مورد بررسی قرار گیرد. این انتخاب با توجه به اینکه سارتر نماینده فلسفه اگزیستانسیالیسم و ابن سینا نماینده ای از فلسفه ی مشا در اسلام است صورت گرفته است. هدف از این تحقیق، به دست آوردن یک شناخت کلی از دیدگاه های این دو فیلسوف است. در این راه می توان به بسیاری از نقاط قوت و ضعف هر کدام نیز پرداخت. تفاوت ها و اختلافات و حتی مشترکاتی در نظریات ذاین دو متفکر می توان یافت. به عنوان مثال تاکید هر دو بر مسئولیت و اهمیت انتخاب و اختیار یکی از این موضوعات است . هر دو بر اتین مساله تاکید دارند که انسان مسئول اعمال خود در برابر دیگران و در برابر خویش است. پرداختن به تفاوت های آن دو نیز بخشی از این پژوهش است. بعد از این مساله یک مقایسه کلی نیز میان این دو در مسائل اخلاقی صورت گرفته است.</p>	

تاریخ و امضاء

نظراستادراهنما برای چاپ در پژوهش نامه دانشگاه مناسب است

مناسب نیست

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: کلیات طرح
۲	۱-۱ مقدمه.....
۳	۲-۱ بیان مسئله.....
۴	۳-۱ اهمیت و انگیزه تحقیق.....
۵	۴-۱ هدف تحقیق.....
۶	۵-۱ سوالات فرضیه.....
۷	۶-۱ روش انجام کار.....
	فصل دوم: آراء و نظرات ابن سینا
۹	۱-۲ زندگی ابن سینا.....
۱۰	۲-۲ دغدغه ابن سینا.....
۱۰	۱-۳-۲ جایگاه اخلاق در نظام فلسفی ابن سینا.....
۱۱	۲-۳-۲ فلسفه اخلاق.....
۱۲	۱-۴-۲ رابطه اخلاق با علم النفس.....
۱۴	۲-۴-۲ قوای نفس و سعادت آنها.....
۱۵	۱-۵-۲ منشأ پیدایش مفاهیم اخلاقی.....
۱۶	۲-۵-۲ مثل افلاطون.....
۱۶	۳-۵-۲ نظر ابن سینا.....
۱۸	۶-۲ فعل اخلاقی و معیار آن.....
۱۸	۷-۲ الزام اخلاقی.....
۱۹	۸-۲ اختیار و آزادی.....
۲۰	۹-۲ نقش پاداش و عذاب در فعل اخلاقی.....
۲۱	۱-۹-۲ عذاب برای چیست؟.....
۲۱	۲-۹-۲ جایگاه دارندگان رذیلت نقصان.....
۲۳	۱۰-۲ شرّ در عالم.....
۲۵	۱۱-۲ حسن و قبح.....

- ۲-۱۲ قضایای اخلاقی..... ۲۶
- ۲-۱۳ آیا اخلاق مطلق است یا نسبی؟..... ۲۸
- ۲-۱۴-۱ مکتب سعادت گرا..... ۲۹
- ۲-۱۴-۲ سعادت و نیکبختی..... ۳۱
- ۲-۱۴-۳ سعادت در کلام ارسطو و دیگران..... ۳۲
- ۲-۱۵-۱ فلسفه سیاسی و ارتباط آن با حکمت عملی..... ۳۴
- ۲-۱۵-۲ تقسیم نیکبختی به فردی و اجتماعی..... ۳۵
- ۲-۱۶ مدینه فاضله زمینه و امکان تحصیل سعادت سرمدی..... ۳۶
- ۲-۱۷ هدف نهایی ابن سینا..... ۳۷
- فصل سوم: آراء و نظرات سارتر
- ۳-۱ زندگی سارتر..... ۳۹
- ۳-۲ تعریفی مختصر از اگزیستانسیالیسم..... ۴۲
- ۳-۲-۱ بشر از دیدگاه اگزیستانسیالیسم..... ۴۳
- ۳-۲-۲ طرح..... ۴۳
- ۳-۲-۳ طبیعت کلی بشری..... ۴۳
- ۳-۲-۴ نظر اگزیستانسیالیسم..... ۴۴
- ۳-۳ تقسیم بندی موجودات از دیدگاه سارتر..... ۴۵
- ۳-۴ اصطلاحات فلسفه سارتر..... ۴۶
- ۳-۴-۱ نفرتی تهوع آور..... ۴۶
- ۳-۴-۲ اضطراب..... ۴۶
- ۳-۴-۳ چسبناک نمادی از موقعیت ما..... ۴۶
- ۳-۵ جایگاه انسان..... ۴۸
- ۳-۶ مسئولیت کلی انسان..... ۴۹
- ۳-۷ رویکرد انسان به خدا..... ۵۰
- ۳-۸ نفی خدا..... ۵۲
- ۳-۹ ارزش و جایگاه آن در فلسفه سارتر..... ۵۳
- ۳-۱۰ آزادی..... ۵۵
- ۳-۱۱ محدوده وسیع انتخابها..... ۵۶

۵۸ ۱۲-۳ آگاهی از آزادی، شرط مهم انتخاب
۵۹ ۱۳-۳ دیگران و تأثیر آنها بر رفتار آدمی
۶۱ ۱۴-۳ دلهره
۶۳ ۱۵-۳ گریز از آزادی یا سوء نیت
۶۵ ۱۶-۳ مشابهت اخلاق و هنر
۶۷ ۱۷-۳ اخلاق انضمامی
	فصل چهارم: مقایسه آراء ابن سینا و سارتر
۷۰ ۱-۴ جایگاه خدا و عواقب آن
۷۱ ۲-۴ نوع نگرش به انسان
۷۲ ۱-۲-۴ تقدم وجود بر ماهیت
۷۲ ۲-۲-۴ قابلیت تکامل نفس
۷۴ ۳-۴ مسئولیت
۷۵ ۴-۴ ارزش
۷۶ ۵-۴ حسن فاعلی و حسن فعلی
۷۶ ۶-۴ مطلوب نهائی اخلاق
۷۸ فهرست منابع و ماخذ

فصل اول: کلیات طرح

۱-۱ مقدمه

قال رسول الله (ص): انی بعثت لاتمم مکارم الاخلاق

همانا برانگیخته شدم برای اتمام مکارم اخلاق

انسان به عنوان موجودی، اجتماعی، همیشه با مسائلی روبروست که او را از انجام اعمال و رفتاری منع می‌کند یا به انجام رفتاری ملتزم می‌کند.

آنچه آسایش و آرامش و رسیدن به سعادت را در زندگی اجتماعی فراهم می‌آورد بدون شک از سازندگی درونی فرد آغاز می‌شود. و به گونه‌ای که اگر انسان همه‌ی علوم را بیاموزد و بتواند بر تمام جهان سلطه داشته باشد. اما از تسلط به خود و درون و نفسانیات خود، ناتوان باشد، هرگز به سعادت نخواهد رسید. تمام مشکلات امروزه بشر از بی‌توجهی به اخلاق و مبانی آن نشأت می‌گیرد. و این نیاز به اخلاق برای نجات بشریت است که موجب پیدایش مکاتب گوناگون شده است. چنان که اسلام به عنوان یک مکتب و نظام اخلاقی کامل، هدف اخلاقی انسان را رسیدن به سعادت و کمال می‌داند.

اخلاق و مباحث مربوط به آن در همه‌ی جوامع و با هر عقیده و نظری دارای اهمیت و ارزش است، اگرچه به لحاظ زمانی و مفاهیم متفاوت با هم باشند. هدف اخلاق همیشه نجات انسان از ورطه‌ی گرفتاری و بدبختی به سوی سعادت و کمال است. اگر چه گاهی از زبان فیلسوفی مسلمان و گاهی دیگران بیان شود.

۱-۲ بیان مسئله

فلسفه اخلاق

این علم با نام‌های متعددی مانند، فرااخلاق، اخلاق تحلیلی، اخلاق نقدی و فلسفه اخلاق از آن یاد می‌شود. آن چه در این علم بررسی می‌شود مسائل منطقی، معرفت‌شناختی و معناشناختی است که در مجموع، مبادی تصویری و تصدیقی علم اخلاق را فراهم می‌آورند و معیارهای لازم را برای نقد اخلاق دستوری در اختیار می‌نهند در یک کلام، فلسفه اخلاق شناخت‌گزاره‌های اخلاقی است منطق است و به همین دلیل منطقاً بر آن مقدم است.

۱-۳ اهمیت و انگیزه تحقیق

اهمیت طرح مباحث فلسفه اخلاق از چند بعد است.

الف) مطالعه تطبیقی اخلاق: در فلسفه‌های اخلاق با مکاتب اخلاقی دیگر آشنا می‌شویم و این آشنایی، زمینه مطالعات تطبیقی را در کنار اخلاق اسلامی برای ما فراهم می‌سازد. و وقتی برتری نظام اخلاقی اسلام را نسبت به سایر مکاتب در مقایسه و تطبیق بدست آوریم، اطمینان و یقین ما نسبت به اسلام افزون تر می‌شود.

ب) آشنایی با مبانی اخلاق: در فلسفه‌ی اخلاق، ما با مبانی نظام اخلاقی آشنا می‌شویم و در پرتو این آشنایی، اعتقاد ما به ارزش‌های اخلاقی بیشتر می‌شود و همینطور رفتارهای اخلاقی ما نیز از پشتوانه‌ی علمی و منطقی برخوردار می‌شود.

ج) ارائه نظام اخلاق اسلامی به دنیای معاصر: برای این کار ما ابتدا باید سایر مکاتب اخلاقی را مورد مطالعه قرار دهیم و با مقایسه این مکاتب با نظام اخلاقی اسلامی، نکات قوت و ضعف را مورد بررسی و موشکافی قرار دهیم.

فلسفه‌ی اخلاق با توجه به معانی که برای آن ذکر شد یکی از بخش‌های مهم فلسفه است که در دیار ما نسبتاً ناشناخته است. هر چند اندیشمندان مسلمان مانند ابن سینا پاره‌ای از مباحث فلسفه‌ی اخلاق را در فلسفه، اصول فقه، منطق و علم اخلاق طرح و بررسی کرده‌اند. فلاسفه مسلمان از جمله ابن سینا به پیروی از ارسطو حکمت را به دو بخش نظری و عملی تقسیم کرده‌اند. اما باید توجه داشت که مباحث حکمت عملی از سنخ مباحث اخلاقی هنجاری است. در حالی که جایگاه طبیعی فلسفه اخلاق در این تقسیم در بخش حکمت نظری است.

۱-۴ هدف تحقیق

ضرورت پرداختن به مسئله فلسفه اخلاق امروز، بر هیچ کس پوشیده نیست. جامعه امروز ما هر آن در حال دور شدن از معنویات، و آموزه‌های اخلاقی است. اکنون بیشتر از هر زمانی نیاز به اخلاق و مبانی آن در جامعه احساس می‌شود. بروز بسیاری از مسائل و مشکلات امروزه ما ناشی از بی‌توجهی تک تک افراد جامعه به مبانی اخلاقی است. از این رو توجه به اخلاق و مسائل مربوط به آن وظیفه تمام آحاد مردم مخصوصاً قشر دانشجو می‌باشد.

الف- در این تحقیق سعی شده است تا حد توان فهرستی از مسائل، آراء و نظریات اخلاقی ابن سینا از یک سو و عقاید و آراء سارتر از سوی دیگر را فراهم آورد تا یک شناخت کلی را برای ما بوجود آورد.

ب- در مرحله بعد سعی شده است این آراء و نظریات مورد مقایسه قرار گیرد و به نقاط قوت و ضعف هر کدام البته از دیدگاه اینجانب پرداخته شود.

۵-۱ سوالات فرضیه

برخی از مهم‌ترین مسائل و سؤالات فلسفه اخلاق در مکاتب گوناگون بدین شرح است.

- ۱- چگونگی پیدایش مفاهیم اخلاقی
- ۲- منشأ پیدایش مفاهیم اخلاقی
- ۳- نقش الزام در احکام اخلاقی
- ۴- مبنای احکام اخلاقی
- ۵- استدلال اخلاقی چه نوع استدلالی است.
- ۶- رابطه اخلاق و دین

۶-۱ روش انجام کار

روش نوشتار در این پژوهش، بر مبنای توصیف و تبیین و سپس اندکی تحلیل و سپس مقایسه است. و سعی شده آموزه‌های مشترک در بنیان اخلاقی هر دو متفکر و فیلسوف به صورت تطبیقی آورده شود.

فصل دوم:

آراء و نظرات ابن سینا

۱-۲ زندگی ابن سینا

« ابوعلی سینا، حسین بن عبدالله معروف به شیخ الرئیس و حجت الحق متولد ۳۷۰ هجری مطابق با ۹۸۰ میلادی است و تاریخ وفات او را ۴۲۸ هجری مطابق با ۱۰۳۷ میلادی ثبت کرده‌اند. او پزشک، ریاضیدان، فیلسوف و منجم ایرانی متولد توابع بخارا است. ابن سینا در زمینه های مختلف دارای آثار و تألیفات است و ۱۳۱ نوشته اصیل و ۱۱۱ اثر منسوب به وی ثبت شده است.

ابن سینا به یمن نبوغ ذاتی و استعداد سرشار خدادادی توأم با پشتکار و تلاش فردی در مدتی کوتاه توانست در بسیاری از علوم و دانش‌های بشری عصر خویش سرآمد، صاحب‌نظر و منشأ تحول گردد.»

« ابن سینا خوش بین است، چه پیوسته متوجه عنایت الهی است. که شامل حال تمام هستی است، و عالم را به بدترین و بهترین نظامها منظم کرده است. و بنابراین شر امری سلبی و نسبی است که در عالم ممکنات عارض شده است. و فقط در کمال جزئیات به منزله نقصانی تواند بود. و چو خیر، عمومی است و خدا، مصدر این خیراست، پس رسیدن به برترین انواع سعادت هم به شناختن این خیر منوط است. ولیکن چگونه به این شناسایی دست یافت یا به آن سعادت توان رسید؟

ابن سینا در سعادت مذهب افلاطون را می‌پسندد، بدین معنی که می‌گوید مبدع اول بسبب کمال خود، ذاتاً سعید است و در درجه بعد از او، از لحاظ سعادت، عقول مفارقه قرار دارند زیرا به او از همه نزدیکترند. و هر اندازه به او نزدیک می‌شوند، شوق و عشق و بهجت آنها زیادت می‌یابد، و هر گاه از او دور می‌مانند. این شور و عشق درجه به درجه کمتر می‌گردد. از این مطالب که بیان شد برمی‌آید که : تعقل به ذات خود، اصل «سعادت» است ولیکن ماده در عالم امکان نفوس انسانی را از تعقل و سعادت بدور ساخته است.» (حلبی، ۱۳۸۱، ۳۰۸)

۲-۲ دغدغه ابن سینا

عصر ابن سینا عصر تغلب و استیلاء و از نظر اجتماعی و سیاسی آلوده به انواع انحرافات بوده است. با این که ابن سینا پزشک بود، بزرگترین کتاب پزشکی تا زمان خود را نوشته است، اما بیشتر دغدغهٔ معالجه و شفا بخشیدن بیماریهای اجتماعی، سیاسی و روحی را داشت تا جوامع دچار «ضلالت» و گمراهی را با حکمت عملی خود و « تنبیه‌ها و اشاره‌های به جایش «نجات» دهد. و یا چنان که دکتر دینانی می‌گوید: « این فیلسوف بزرگ برای یکی از کتاب‌های مهم و پر محتوای خود نام الاشارات و التنبیها را انتخاب کرده است. انتخاب این نام نشان دهندهٔ این است که انسان می‌تواند از طریق تأمل در وجود به نوعی تنبّه و خودآگاهی نائل شود و در این تنبه و آگاهی است که به عالم حضور واقف می‌گردد. یکی دیگر از کتابهای مهم ابن سینا الشفاء نام دارد. انتخاب این نام نیز به این معنی دلالت دارد که تأمل در مسائل مربوط به وجود به رفع بیماری جهل و نادانی کمک کرده و نفس آدمی را از این مرض خطرناک شفا می‌بخشد. کتاب دیگر ابن فیلسوف بزرگ به نام النجاة انتشار یافته که این نام نیز نشان دهندهٔ این است که در نظر ابن سینا نجات انسان از طریق تأمل و تعقل و آگاهی تحقق می‌پذیرد.» (دینانی، ۱۳۸۲، ۱۶۰)

۲-۳-۱ جایگاه اخلاق در نظام فلسفی ابن سینا

بوعلی در طبقه‌بندی علوم به نظری و عملی، حکمت عملی را حکمتی می‌داند که انسان هم باید آن را بدانند و هم بدان عمل کنند، درحالی‌که ایشان علم نظری یا حکمت نظری را علمی می‌داند که فقط دانستن آن ضرورت دارد. در اینجا لازم است گفته شود که ایشان ریشه و مبدأ حکمت عملی را از سوی شریعت می‌داند و در توضیح مطلب می‌فرماید در ریشه و مبدأ هر یک از این سه نوع حکمت عملی از سوی شریعت الهی بهره می‌برد و بیان کمالات حدود آنها نیز از شریعت جستجو می‌شود. آن گاه قوه نظری انسان در آن به تصرف می‌پردازد و آن از راه شناختن قوانین و به کار بستن شان در جزئیات میسر می‌گردد.» (ابن سینا، ۲، ۱۳۸۱).

پس در اینجا می‌توان فهمید که ابن سینا ریشه مبدأ علم اخلاق را نیز در شریعت می‌داند، چرا که حکمت خلقی را بخشی از حکمت عملی می‌داند. ایشان در ادامه‌ی مطلب فوق فایدهٔ هر کدام از